

image. It is noted and explained the importance of a child-hero as the main character of the story as it helps to realize the emotional influence of the text. The concept of a reader's identification with the hero is also analysed in the article.

Key words: *a child image, a reader, a recipient, folklore, world perception, outlook*

УДК 372.881.116.12

Правова Н. В.

ВИВЧЕННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ У ШКОЛАХ З РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

У статті розкриваються деякі особливості роботи над поетичними творами на уроках літературного читання у школах з російською мовою навчання.

Ключові слова: *літературне читання, молодші школярі, поетичний твір, словникова робота, засоби виразності, виразне читання.*

Одним із шляхів засвоєння української мови як державної є опанування молодшими школярами курсу літературного читання, адже першоелементом літератури є саме мова з усім розмаїттям стильових та образних багатств.

Курс літературного читання є комплексним розділом навчання української мови як державної у початкових класах шкіл з російською мовою викладання, органічною складовою освітньої галузі «Мови й літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти. Основна його мета – формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей, ознайомлення учнів з українською дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного курсу української літератури в основній школі [2, с. 63].

Загальні проблеми методики літературного читання в початкових класах, і зокрема актуальні питання вивчення поетичних творів, розглянуті В. Бадер, О. Джежелей, В. Мартиненко, А. Мовчун, В. Науменко, Г. Олійник, О. Савченко та ін. Конкретні рекомендації щодо організації уроків літературного читання у школах з російською мовою навчання знаходимо в працях О. Хорошковської, Г. Шелехової та ін.

Змістові лінії програми з літературного читання (3–4 класи) передбачають засвоєння учнями основних понять з поезики, ознайомлення з найкращими зразками поетичного українського слова. Однак, досвід проведення уроків літературного читання, результати оцінювання навчальних досягнень учнів з цього курсу свідчать, що чимало українських поетичних творів для російськомовних учнів залишаються складними як для сприйняття, так і розуміння. Особливо недоступним для учнів-білінгвів є усвідомлення образності поетичного висловлення думок.

Мета статті – розкрити особливості методики вивчення поетичних творів на уроках літературного читання у 3–4 класах шкіл з російською мовою навчання.

Поетичні твори займають значне місце в колі читання, визначеному програмою. Російськомовні школярі знайомляться у 3 класі з віршами

сюжетними, пейзажними, гумористичними, акровіршами, віршами-загадками, скоромовками, у 4 класі з поемами (історичного характеру), легендами, байками. Реалізація змісту програмової лінії «Коло читання» у 3 класі щодо поезії передбачає формування умінь розрізняти фольклорні й авторські твори; називати основні теми читання, прізвища, імена українських письменників; у 4 класі – знати напам'ять 4-5 віршів. Державні вимоги щодо розуміння поезії як жанру містяться й у змістовій лінії «Досвід читацької діяльності». Так, учні набувають умінь розрізняти та визначати жанрові особливості поетичних творів, називати ознаки вірша як жанру (рима, ритм, поділ на строфи – без уживання терміну); називати основні теми опрацьованих віршів; пояснювати, які почуття висловлює поет у творі, називати основну відмінність акровіршів і віршів-безкінечників; у 4 класі – ще й розрізняти вірші за емоційною тональністю, мати уявлення про жанрові особливості байок та називати їх героїв. Окрім цього, програмою передбачено ознайомлення учнів з такими поняттями, як засоби художньої виразності (епітети, порівняння, метафори, гіперболи, повтори). Державною вимогою є сформованість умінь знаходити в тексті епітет, метафору (без уживання терміну), порівняння, з'ясовувати з допомогою вчителя їх роль у тексті.

Слід зазначити, що хоча зміст роботи над поезією й вимоги щодо її засвоєння чітко визначені у змістових лініях «Коло читання» та «Досвід читацької діяльності», робота над поетичними творами здійснюється і в процесі реалізації інших змістових ліній програми («Літературознавча пропедевтика», «Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією», «Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного»). Таким чином, аналіз програми свідчить про те, що в курсі літературного читання формується певна поетична компетентність, яка включає в себе навички естетичного сприйняття, уміння аналізувати поетичний твір, володіння певним мінімумом знань з поезики.

Опрацювання поетичних творів на уроках літературного читання в школах з російською мовою навчання залежить від урахування багатьох складників цього процесу.

Розуміння літературного тексту залежить як від характеристик читача, так і від особливостей тексту, що сприймається. Так, важливими факторами для сприйняття є вік учня, рівень його культури, особливості пам'яті, мислення й уваги, спрямованість уваги, ступінь володіння навичкою читання.

У роботі над поетичними творами слід брати до уваги рівень знань учнів про поезію, набутий в процесі роботи над цим жанром літератури на уроках читання рідною мовою, оскільки без базових елементарних знань поезики повноцінне сприйняття й розуміння творів буде ускладненим. Так, учні повинні вже розуміти, що віршована мова – це своєрідний тип мови, що для її організації особливе значення має ритм. Він створюється повторенням наголошених і ненаголошених складів у рядку, а кінці рядків римуються. Отже, ритм і рима – дві суттєві ознаки віршованої мови. Важливим є набутий учнями досвід сприймання поетичних творів, особливо ліричних. Ознайомлюючись з останніми, школярі повинні проїнятися емоційним станом ліричного героя, пережити те, що його хвилює, тішить, засмучує. Якщо вчитель вчив дітей відчувати поетичний текст рідною мовою, обирав такі шляхи роботи над художнім твором, щоб викликати яскраві емоційні відгуки читачів на поетичне слово, то цей наявний читацький досвід допоможе і в роботі над поетичними творами українською мовою.

Методика підготовки та проведення уроку літературного читання у школах з російською мовою навчання має певну специфіку. Основні структурні компоненти уроку опрацювання віршів на уроках читання рідною мовою мають бути наявними і на уроках читання українською, але деякі з них стають більш значущими. Дуже важливим для дітей-білінгвів є процес першого слухання поетичного твору. «Слухання “занурює” дитину в українське мовне середовище, сприяє мимовільному засвоєнню звукових образів – слів, словосполучень, виразів» [3, с. 111], що сприяє виробленню правильності, виразності читання учнів, подальшому повноцінному розумінню.

Процес розуміння художнього твору є поетапним – від розуміння кожного слова, словосполучення, висловлювання до повного занурення в текст, цілісного його розуміння. Перший етап визначає хід усієї подальшої роботи над твором, оскільки отримана інформація (розуміння значень слів, виразів, словосполучень) дає можливість учням прогнозувати подальший зміст, ставити питання, шукати на них відповіді, тобто вступати у певний діалог з автором. Для учнів-білінгвів цей етап особливо важливий, оскільки правильне, неспотворене розуміння окремих елементів твору забезпечить його повне розуміння. Це вимагає здійснення словникової роботи під час читання віршованих творів. Як правило, така робота зводиться до пояснення окремих слів та виразів, які здаються незрозумілими вчителю. Але для дітей-білінгвів таких слів значно більше. Це інколи зовсім прості слова, оскільки, при всій чутливості дітей до слова, словниковий запас українською в них невеликий. Тому словникова робота не обмежується тільки поясненням значень нових слів перед першим читанням твору, а продовжується й на інших етапах уроку.

Інший бік цієї роботи в тому, що вчитель повинен домогтися розуміння слів, виразів, які в контексті набувають іншого змісту, створюючи поетичний образ, картину. Оскільки усвідомлення художньо-виразових функцій лексичних засобів значною мірою залежить від розуміння учнями їх семантики. Таким чином, у роботі над поетичним твором вчитель повинен бути особливо пильним до пояснень окремих слів і виразів, тлумачення змісту речень. Так, наприклад, у вірші П. Тичини «Вечір» не можна залишати без роз'яснення слова «навшпиньках», «вуста», «зорі», вирази «підійшов вечір», «прослав на травах тумани», у небилиці Олени Пчілки «Дивна хатка» – слова «книшова», «стріха», «цибульова», «защепнена», «гасають», «вскоки», «втішная», вирази – «ласку мав», «бездонний глечичок». А вірш Є. Горєва «Ходить осінь в дібровоньці» потребує часу для ознайомлення дітей із переносним значенням слів у таких, наприклад, поєднаннях лексем «ходить осінь», «у золотій обновоньці», «стелить килим». Копіткої роботи над словом потребує вірш Оксани Сенатович «Лютий». Розтлумачити слід слова «гостина», «чимала», «капловухі». Особливої уваги потребують лексеми «Морозища, Морозенки», «Вітренко, Вітрисько», які є назвами членів родини Лютого.

Отже, робота над засобами виразності та образності тісно пов'язана із словниковою, їх успішне поєднання забезпечить повне розуміння поетичного тексту. На думку відомого науковця Г. Шелехової, учителям готуючись до уроку читання, слід відібрати з тексту, що буде вивчатись, групи слів для словникової роботи: 1) нові слова, значення яких будуть пояснені; 2) слова, які вживаються в переносному значенні; 3) ключові слова, важливі для розуміння головної думки; 4) слова, важкі для вимови в орфоепічному аспекті; 5) слова, близькі за звучанням

із словами рідної мови, значення яких варто уточнити [4, с. 41]. Слід зазначити, що важливо навчити й учнів самостійно шукати в тексті незнайомі слова, звертатися за їх роз'ясненням до вчителя чи шукати значення слів у словнику або підручнику тощо. Таким чином, словникова робота на уроках літературного читання у школах з російською мовою навчання – це і окремий етап уроку перед першим ознайомленням із віршованим твором (для попередження спотвореного розуміння змісту), і обов'язковий елемент роботи під час аналізу віршованого тексту.

Основними прийомами семантизації нових слів є мовні і наочні. Серед мовних актуальними для уроків літературного читання у школах з російською мовою навчання є переклад і засобами української мови. Слід зазначити, що якщо перший спосіб активно застосовується у практиці навчання, то другий дуже обмежено. Спостереження за навчальним процесом свідчать, що більшість учителів уникають можливості пояснити значення нового українського слова засобами української мови. А саме цей спосіб є ефективним під час роботи над словами, вжитими у переносному значенні. Окрім того, використання вже відомих українських слів для описового пояснення активізує набутий словниковий запас російськомовних школярів.

Найдоступнішими способами семантизації нових слів у початковій школі є наочні – демонстрація малюнка, плаката, світлини, самого предмета тощо. Наочний спосіб забезпечує, перш за все, запам'ятовування нових слів, тобто сприяє збагаченню словника учнів, але він не є універсальним. Г. Шелехова зазначає, що обираючи спосіб тлумачення, вчитель має враховувати особливості сприймання російськомовними учнями української мови, співвідношення слова зі словом рідної (російської) мови, характер самого слова (конкретне чи абстрактне, тематичне чи ні, чи має синоніми й антоніми) [4, с. 41].

Ще однією особливістю опрацювання поетичних творів на уроках літературного читання у школах з російською мовою навчання є особлива увага до підготовки і здійснення виразного читання. Як зазначає О. Хорошковська. «якщо діти оволодівають елементарною грамотою і певною сумою вмінь щодо виразності на уроках першої мови, то ці вміння за належного керівництва з боку вчителя вони переносять і на читання українською. Однак спостереження показують, що тут трапляються певні труднощі» [3, с. 113]. Одним із шляхів запобігання цих труднощів є майстерне виразне читання учителем напам'ять художнього твору, що вивчається. Таке читання є прикладом для наслідування, важливим засобом розкриття ідейно-художнього змісту тексту, введення дітей в атмосферу переживань і почуттів, переданих у творі, одним із прийомів формування вмінь виразного читання. Позитивно впливає на виразність читання учнів демонстрація зразкового читання віршів майстрами слова.

Обов'язковим етапом роботи над поетичним твором на уроці літературного читання в школах з російською мовою навчання має бути вправління у виразному читанні молодших школярів. Під час опрацювання віршованого художнього тексту слід дбати про надання можливості кожному учневі прочитати його виразно. Таке читання вголос виявляє рівень розуміння школярами змісту та ідеї художнього твору, дає уявлення вчителю про правильність, швидкість читання українською.

Таким чином, методика вивчення поетичних творів на уроках літературного читання у школах з російською мовою навчання має певну специфіку. До

особливостей роботи над поезією ми відносимо ретельно сплановану та здійснену вчителем словникову роботу, спрямовану на усвідомлення значення кожного слова, образного виразу, речення, що зумовлює повне розуміння авторського задуму й засобів, за допомогою яких він його втілює. Зміст такої роботи зумовлюється особливостями сприймання російськомовними учнями української мови, наявним у них активним і пасивним словниковим запасом. Обов'язковим для навчання російськомовних учнів сприймати поезію українською є слухання зразків майстерного читання поетичних творів і постійне вправлення у виразному читанні учнів, що вчить їх відчувати поетичний твір українською. Важливою є опора на досвід читацької діяльності рідною мовою (російською), наявність якої забезпечить успішність і на уроках літературного читання державною.

Література

1. Савченко О. Я. Методика літературного читання в початковій школі: навч.-методич. посіб. для вчителя / О. Я. Савченко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2015. – 205 с.
2. Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1-4 классы. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 144 с.
3. Хорошковська О. Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання / О. Н. Хорошковська. – К. : Промінь, 2006. – 256 с.
4. Шелехова Г. Збагачення словникового запасу четверокласників на уроках українського читання / Г. Т. Шелехова // Українська мова і література в школі: Науково-методичний журнал. – 2009. – №8. – С. 39–43.

В статье раскрываются некоторые особенности работы над поэтическими произведениями на уроках литературного чтения в школах с русским языком обучения.

Ключевые слова: литературное чтение, младшие школьники, поэтическое произведение, словарная работа, средства выразительности, выразительное чтение.

The article reveals some features of work the poetic works on lessons of reading in schools with Russian language of education.

Key words: literature reading, elementary school student, poetry, dictionary work, means of expression, expressive reading.

УДК 82–93:314.743

Пушко В. Ф.

ЕМІГРАЦІЙНА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА: ГЕНЕЗА, РОЗВИТОК, МОДИФІКАЦІЇ

У статті запропоновано різні погляди щодо розвитку еміграційної прози для дітей та юнацтва. Проаналізовано твори Емми Андієвської, Віри Вовк, Лесі Храпливої-Щур, Леоніда Полтави та ін. Названо чотири тематичні групи української еміграційної прози.

Ключові слова: еміграційна література, реінтерпретація, оповідання, казка, сюжет, композиція, образ, художнє мислення, ідеологічна заангажованість.